

Віктор Прилуцький
(Київ)

ОПІР МОЛОДІ ПОЛІТИЦІ БІЛЬШОВИЦЬКОГО РЕЖИМУ ТА РЕПРЕСИВНІ ЗАХОДИ ПРОТИ НЕЇ В УСРР (1928–1936 рр.)

Роки, коли в Українській СРР остаточно утвердився тоталітарний лад, були одним з найдраматичніших періодів у житті українського народу. Глибокі деформації в усіх сферах життя суспільства, що відбулися в той час, ми відчуваємо й сьогодні. Протягом останнього десятиріччя завдяки зусиллям вітчизняних і зарубіжних істориків зроблено значний крок у вивченні історії України в період утвердження тоталітарної системи. Але ця складна багатопланова тема безперечно потребує подальшого дослідження. До цього часу залишається маловивченою така важлива проблема, як опір політиці правлячого режиму, зокрема з боку молоді. Автор на основі архівних документів намагається висвітлити це питання.

Молодь завжди відігравала помітну роль в житті суспільства, особливо на переломних етапах його розвитку. Цілком природно, що, здійснюючи *«революцію зверху»*, правлячий тоталітарний режим прагнув залучити для досягнення своїх цілей молоде покоління.

Так, він намагався якнайширше використати молодь при проведенні хлібозаготівельної кампанії 1928 року, яка була по суті першим кроком у політиці воєнно-комуністичного наступу на селянство. Подекуди це йому вдалося. Але, як зазначалося в документах того часу, *«не легко довелося осередкам переборювати той настрій, що спостерігався як серед деяких комсомольців, так і безпартійного селянства в зв'язку з самооподаткуванням», «в самооподаткуванні роль осередків була незначна»*¹. Було чимало випадків, коли збори по самооподаткуванню зривалися або приймалися *«неправильні», «помилкові»* рішення.

Переважна більшість селянської молоді була незадоволена політикою правлячого режиму на селі. Деякі молоді селяни не тільки висловлювалися проти хлібозаготівельної кампанії, а й намагалися чинити їй опір. Значно зросла активність *«куркульської»* молоді. Згідно з повідомленнями, що надходили до ЦК ЛКСМУ, вона робила спроби взяти молодь під свій вплив: активно відвіду-

вала збори (навіть двочата, які раніше жодної участі в них не брали), намагалася або їх зрівнати, або провести свої рішення; розповсюджувала чутки тощо².

Як свідчать матеріали керівних комсомольських органів, невдоволення заходами з хлібозаготівель набули масового поширення серед молоді, в т.ч. серед членів ЛКСМУ, в Харківському, Полтавському, Дніпропетровському та інших округах УСРР. Наприклад, Тульчинський ОК ЛКСМУ повідомляв, що в с. Лугове Джулінського району комсомолец-голова сільради зриває роботу з хлібозаготівель, мотивуючи тим, що хліба в селі немає. В с. Шумилово того ж району комсомольці відмовились влаштувати показовий суд над «хлібним спекулянтном». У Білоцерківському окрузі секретар осередку с. Завадівка Володарського району вів *«агітацію як серед селян, так і серед комсомольців проти хлібозаготівель»*³.

Так звані «селянські» настрої були поширені і серед інших верств молоді, в тому числі серед військовослужбовців. За повідомленням Політуправління Українського військового округу (ПУ УВО) в 1-му кварталі 1928 р. серед військових комсомольців було зареєстровано 230 випадків активного виявлення *«селянських настроїв»*, зокрема 142 випадки *«незадоволення політикою партії на селі в зв'язку з продовольчою програмою»*. З цієї причини 20 червоноармійців добровільно вийшли з лав комсомолу⁴.

Можна вважати, що внаслідок зміни курсу більшовицького партійно-державного керівництва, особливо по відношенню до селянства, політичні настрої та орієнтири значної частини молоді почали змінюватися, зросла її громадсько-політична активність. Якщо раніше молоді люди цілком лояльно ставилися до правлячого режиму і були далекі від політичного життя, то у 1928–1929 рр. багато хто з них починає висловлюватися проти заходів більшовицького керівництва, а іноді намагається чинити опір існуючій владі.

Свідченням цього є значне збільшення кількості виявлених органами ГПУ «антирадянських» організацій і груп молоді. Відтворити справжню картину опозиційного молодіжного руху надзвичайно складно. Більшість джерел про діяльність «антирадянських» угруповань ще й досі залишаються недоступними для широкого загалу дослідників. Ті ж документи, які пощастило знайти автору, навряд чи можна вважати достатньо повними і об'єктивними.

Згідно з документами комсомольських та каральних органів у 1928–1929 рр. на селі діяло чимало підпільних молодіжних угруповань. Так, повідомлялося, що в трьох селах Липовецького району на Вінниччині було створено організацію молоді, яка мала назву «Народна партія визволення України» (НПВУ), а в Цебельківському районі на Одещині — «Спілку молоді», до якої входило 8 осіб на чолі з секретарем сільради⁵. У с. Олександрівка Покровського району Запорізького округу виникло угруповання молоді, яке мало свого голову, секретаря, друковані видання, членські книжки.

На хуторі Південна Долина Попаснянського району Артемівського округу органи ГПУ заарештували групу молоді, *«що поставила за мету створення щось на зразок селянської спілки»*. Їх звинуватили в тому, що вони

вербували нових членів, підкреслюючи пригнічення селян податками; намагалися придбати зброю; намітили пограбувати касу, райміліцію. «Контрреволюційну» групу молоді було виявлено також у Березнегуватському районі Херсонського округу⁶.

В одному з сіл Макарівського району на Київщині під керівництвом вчителя діяла «*куркульська група молоді*», яка випустила 2 номери підпільної газети «За мати Україну». В с. Забули того ж району також організувалось молодіжне угруповання, дії якого мали політичний характер⁷. У Білоцерківському окрузі ГПУ ліквідувало підпільну «*петлюрівську*» організацію «Комітет визволення України», в діяльності якої брали участь деякі комсомольці. «*Антирадянське*» угруповання молоді утворилося в с. Білозірка Мелітопольського округу. А в с. Козацьке Звенигородського району Уманського округу колишній секретар осередку ЛКСМУ організував групу молоді, яка здійснювала «*антирадянську*» роботу по зриву хлібозаготівель⁸.

Зараз важко судити, наскільки всі ці повідомлення відповідають дійсності. Скоріше за все значна частина справ про «*контрреволюційні угруповання*» була сфабрикована. Але те, що серед селянської молоді в цей період ширилося невдоволення політикою правлячого режиму і вона намагалася створювати гуртки та групи, не викликає сумніву.

Як і у попередні роки, досить поширеними «антирадянські» молодіжні угруповання були серед молоді, що вчилася. Так, за даними, що надходили до ЦК ЛКСМУ, в 1928 р. у Білоцерківському педагогічному технікумі існувала «*шовіністична Полуботківська громада*»⁹, а у Полтавському сільськогосподарському технікумі — «Петлюрівська спілка української молоді»¹⁰. Широкого розголосу набуло викриття комсомольським осередком у мехшколі Ілінецького району Вінницького округу «Української національної організації молоді» (УНОМ), до якої входило 18 учнів¹¹.

У квітні 1929 р. органи ГПУ заарештували 7 студентів старшого курсу Чернігівського сільськогосподарського технікуму, яких було звинувачено у створенні «*контрреволюційної петлюрівської*» групи «Товариство визволення селян»¹².

У березні 1929 р. на нараді в ЦК ЛКСМУ повідомлялося, що за даними ГПУ серед значної частини студентства існує глибоке невдоволення і навіть угруповання по цілому ряду округів. У Харкові, Києві, Чернігові, Кам'янець-Подільському «ворожі» сили об'єдналися в угруповання, що налічують в 5–7 інститутах по 30 осіб, яких «*іноді доводиться заарештовувати, оскільки справа доходить до зв'язку з закордоном*»¹³.

Представники української діаспори стверджують, що в цей період в УСРР діяли такі таємні політичні організації молоді: «Буревісник» у Києві, студентський гурток «Драгоманівці», група «Смерть або Вільна Україна», організація в педагогічному технікумі у Харкові, а також угруповання в Одесі, Полтаві та інших містах республіки¹⁴.

Особливе місце серед подібних організацій займає «Спілка української молоді (СУМ)». У багатьох зарубіжних виданнях стверджується, що ця органі-

зація дійсно існувала, мала широко мережу осередків та тисячі членів. Автор вважає, що це така ж вигадка, як і відповідні сфабриковані звинувачення, висунуті свого часу на процесі СВУ-СУМ.

Але не викликає сумніву існування серед студентської молоді гуртків і груп, до яких входили юнаки та дівчата, опозиційно настроєні до правлячого режиму. Наприклад, у Київському інституті народної освіти (ІНО), де навчалися керівники міфічної *«фашистської»* організації СУМ, згідно з доповідною запискою до ЦК ВЛКСМ були розвинуті націоналістичні настрої: *«В наукових гуртках збираються представники реакційних груп і заявляють — «Ми представники українського народу і культури»*¹⁵.

Були спроби організувати підпільні групи і серед армійської молоді. За повідомленням ПУ УВО на початку 1928 р. у 138-му полку було виявлено 11 командирів відділень з *«відверто селянсько-куркульською психологією і шовіністичним ухилом»*. Деякі з них домовилися організувати увесь молодший командний склад для боротьби з радянською владою, а в разі невдачі піти в ліс¹⁶. Подібні угруповання існували і в інших частинах Червоної Армії та військових учбових закладах.

Не припиняли свою діяльність підпільні троцькістські та децистські угруповання, серед членів яких було чимало молоді. Лише в Одесі троцькістська організація нараховувала в своїх лавах 62 колишніх комсомольця. Вона охоплювала своїм впливом 19 підприємств та 5 вузів міста. В Артемівську було розкрито групу троцькістів, до якої входило 6 комсомольців і 3 кандидати в члени партії¹⁷.

Дніпропетровський ОК ЛКСМУ ухвалив виключити з лав комсомолу групу з 9 осіб, що проводили опозиційну роботу: розповсюджували серед молоді троцькістські документи, організовували опозиційні гуртки, підтримували зв'язок з іншими містами і ставили за мету організацію троцькістського комсомолу¹⁸.

У квітні 1929 р. органи ГПУ розкрили і заарештували молодіжну троцькістську групу в комуні К.Маркса Доманівського району Первомайського округу. Її члени отримували з Москви *«антирадянські»* листівки та літературу, які розповсюджували серед комунарів та селян навколишніх сіл. Вплив цієї групи поширювався далеко за межі комуні¹⁹.

Партійна опозиція знаходила підтримку серед студентів Харкова, Києва та інших міст. Згідно з інформацією ГПУ в УСРР до 1929 р. в організаціях троцькістів молодь становила близько 40 % учасників. Наведені дані свідчать, що у 1928–1929 рр. підпільний рух набув певного розвитку серед молоді УСРР.

Навесні 1930 р., виступаючи на нараді в ЦК ЛКСМУ, голова ГПУ УСРР В.Балицький повідомив, що лише у 1929 р. за участь в *«антирадянських»* організаціях і групах було заарештовано 2221 юнаків і дівчат²⁰. Значна частина таких угруповань була міфічною, а справи проти їх членів сфабрикували каральні більшовицькі органи.

Але все ж підпільний молодіжний рух існував. На відміну від періоду НЕПу він мав свої особливості. Якщо раніше «антирадянські» угруповання діяли головним чином в містах, то тепер багато їх виникає на селі, і навіть у Червоній Армії. Змінюється певною мірою і політична спрямованість підпільного молодіжного руху. В роки НЕПу переважали групи лівокомуністичного та анархістського спрямування. З 1928 р. більшість з них характеризуються вже як «куркульські», «націоналістичні», вони відбивають настрої українського селянства та інтелігенції.

Як і в попередні роки, значна частина молоді УСРР перебувала під впливом неполітичних об'єднань, передусім релігійного спрямування. За даними вибіркового обслідувань у релігійних організаціях і сектах від 20 до 35% склали юнаки та дівчата²¹. Українська молодь входила головним чином до громад автокефальної церкви та різних сект. Найбільшу підтримку релігійно-сектантський рух мав серед польської та німецької молоді, де він був справді масовим. Релігійно-католицькі гуртки діяли в кожному польському селі, а в деяких їх налічувалося по декілька. Тільки в Проскурівському окрузі у 1929 р. було майже 100 молодіжних гуртків «Ружанців» і «Тертіарців», що об'єднували близько 1400 юнаків і дівчат. Тисячі молодих людей охоплювали своїм впливом релігійні гуртки у німецьких колоніях²².

Багато молодих селян-українців об'єднували драматичні, хорові, музичні гуртки. В їх репертуарі переважали українські класичні п'єси, народні пісні, які в комсомольських документах характеризуються як «націоналістичні», «козацько-шовіністичні». За визначенням комсомолу в гуртках всюди збираються «націоналістичні і антирадянські елементи села, яких позбавлено права голосу, викинуто з вузів і профшкіл»²³. Іноді вони перетворювалися на «націоналістичні куркульського типу організації молоді»²⁴.

У містах насамперед серед студентської молоді було чимало літературних гуртків, наприклад ім. М. Драгоманова у Києві. Їх члени вітали «Сонячну машину» В. Винниченка, інші «крамольні» твори: організовували вечори, на які запрошували неокласиків, т.зв. «попутників».

Отже, незважаючи на репресивні заходи правлячого режиму, майже зниклий у попередні роки небільшовицький рух молоді продовжував існувати в УСРР і у 1928–1929 рр. Під впливом об'єднань різного спрямування перебувало чимало юнаків і дівчат.

Зміна партійно-державного курсу в соціально-економічній сфері супроводжувалася поворотом і в суспільно-політичному житті. В країні нагніталася атмосфера підозрливості та істерії, почалося «полювання на відьом». Це відчула на собі і молодь, яку правляча партійно-державна верхівка намагалася найактивніше залучити до боротьби з «класовим ворогом і опортуністами».

Натхненником цієї боротьби став «найкращий друг радянської молоді» Й. Сталін. На VIII з'їзді ВЛКСМ (травень 1928 р.) він заявив: «Невірно, що у нас вже немає класових ворогів, що вони побиті і ліквідовані. Ні, товариші, наші класові вороги існують. І не тільки існують, але й ростуть, намагаю-

чись виступити проти Радянської влади». Він запровадив гасло: «Піднімати бойову готовність робітничого класу проти його класових ворогів»²⁵. Отже, цю готовність повинен був демонструвати й комсомол.

Виконуючи вказівки вождя, ЛКСМУ активно включилася в боротьбу з відхиленнями від генерального курсу партії. Класова боротьба, непримиренність до ворогів та опортуністів стали своєрідним лейтмотивом 1-ої Всеукраїнської конференції комсомолу, яка пройшла у червні 1929 р. Ні на одному з попередніх комсомольських форумів темі класової боротьби не приділялося стільки уваги. Нею пронизана більшість виступів і резолюцій конференції. Називалися і конкретні результати цієї боротьби. Так, представник Херсонської делегації повідомив, що ними викрито три контрреволюційні молодіжні організації.

В резолюції доповідь «Про чергові завдання партії» зазначалося, що *«вся робота комсомолу, ще більшою мірою ніж досі, проходить під знаком дальшої мобілізації мас молоді на боротьбу з класовим ворогом, правою небезпекою та ухилами як у партії, так і, в першу чергу, в комсомолі»²⁶.*

Хлібозаготівельна кампанія 1928 р. показала, що чимало комсомольців не згодні з поворотом у політиці партійно-державного керівництва. Пояснюючи це засміченістю лав спілки та проникненням туди класово-ворожих елементів, ЦК ВЛКСМ оголосив у комсомолі чистку. Постановою від 11 лютого 1929 р. ЦК ВКП(б) схвалив це рішення. У березні пленум ЦК ЛКСМУ затвердив відповідну резолюцію, в якій настійно вимагав «проведення чистки сільських, радянських та вузівських осередків від соціальночужих елементів, що розкладалися та випадково пролізли»²⁷.

Головна увага під час чистки була зосереджена на виключенні з комсомолу *«куркулів»* та *«куркульських дітей»*. Але під неї потрапляли не тільки *«класовочужі елементи»*. В матеріалах ЦК ВЛКСМ зазначалося, що під час чисток комсомольці нерідко почувалися як на суді, перевірка проводилася за зачиненими дверима, рішення оголошувалися на зборах лише для того, щоб повідомити про них, вони не затверджувалися комсомольцями. При проведенні у березні–квітні 1929 р. чистки Кам'янецької організації Запорізького округу з лав ЛКСМУ було виключено майже 30% її членів²⁸. Хоча в подальшому це рішення і було скасовано, але результати чистки Кам'янецької організації дають уявлення про атмосферу, в якій проводилося очищення лав комсомолу.

Події 1928–1929 рр. можна вважати своєрідною прелюдією *«великого перелому»* на селі. Справжня *«революція зверху»* розпочалася після листопадового (1929 р.) пленуму ЦК ВКП(б), який проголосив перехід до суцільної колективізації.

Проведення насильницької колективізації, розкуркулення, наступ на церкву надзвичайно загострили політичну ситуацію на селі, поставили його на межу громадянської війни. Тільки з 20 лютого по 2 квітня 1930 р., за даними ГПУ, в УСРР відбулося 1716 селянських виступів. Найбільше ними були охоплені західні округи, перш за все Шепетівський — 251 виступ²⁹. У Тульчинському, Могилів-

ському і Вінницькому округам вони мали місце в 343 сільрадах. Причому, в 73 з них супроводжувалися вигнанням активу і ліквідацією радянської влади, а у 81 — збройними виступами³⁰. Найчастіше опір селян мав форму т.зв. «*бабських бунтів*», але в багатьох місцях вони переростали в збройні повстання.

Значна частина молоді (і не тільки заможної) виявила помітну активність під час антиколгоспних виступів. Як повідомляли місцеві комсомольські керівники, в Тульчинському окрузі молоді селяни, особливо дівчата, виступали на боці «*волинщиків*». У Проскурівському окрузі в усіх «*волинках*», демонстраціях, процесіях була дуже активна польська молодь³¹. В оперативних повідомленнях ГПУ УСРР досить часто в ролі «*бунтівників*» виступав натовп «*жінок і молоді*» або «*жінок і підлітків*».

Так, 3 березня в слободі Краснопілля Сумського округу відбулася демонстрація, в якій брали участь близько тисячі жінок та підлітків, що переросла у повстання, підтримане селянами навколишніх сіл³². У с. Нучополи Судновського району Шепетівського округу юрба жінок та молоді примусила втекти з села членів бригади з колективізації³³.

Крім масових селянських виступів, хвиля яких до квітня 1930 р. в основному спала, опір правлячому режиму набував й інших форм. Помітну роль у ньому відігравала молодь. Не припинялася діяльність «*антирадянських*» молодіжних угруповань. У Мелітопольському окрузі їх виявили у Ново-Троїцькому і Генічеському районах³⁴. У Кішенському районі Кременчуцького округу ГПУ ліквідувало українську «*контрреволюційну*» організацію молоді, завданням якої було розповсюдження контрреволюційних відозв, антирадянська агітація та підготовка збройного повстання. Програмна мета — утворення української держави на зразок УНР і створення селянських спілок³⁵.

У ніч на 22 лютого у с. Марєфі Краснокутського району на Харківщині було заарештовано групу молодих селян, яким інкримінувалася підготовка нападу на арештантське приміщення у м. Красний Кут і створення «*банди*»³⁶. У березні в Дунаївецькому районі Кам'янець-Подільського округу органи ГПУ заарештували членів «*контрреволюційної*» організації молоді на чолі з вчителем та секретарем комсомольського осередку. Їх звинуватили у прагненні «*повалення радвлади через повстання і утворення на Україні демократичної народної республіки*»³⁷.

По селах і містах республіки розповсюджувалася значна кількість листівок, спрямованих проти політики правлячого режиму. Тільки з 1 березня по 7 травня 1930 р. органи ГПУ УСРР вилучили 372 листівки у 1048 екземплярах³⁸. Чимало з них було адресовано молоді. Наприклад: «*Товариство молодь! Незаможницька, бідняцька та середняцька молодь... не слухай комуністів і комсомольців... це зрадники трудящих... Молодь до зброї!... Бий комуністів і комсомольців!*» (с. Турчинці Юринецького району Проскурівського округу)³⁹. «*Молодь! ... Збирайтеся по вечорах на наради і присвячуйте їх визволенню своєї рідної України*» (с. Матвіївка Жовтинського району Кременчуцького округу)⁴⁰.

У багатьох випадках авторами «антирадянських» листівок вважалися юнаки та дівчата. Чимало з них були заарештовані. У с. Веселе Межевського району Дніпропетровського округу за «антирадянський» вірш заарештували 3-х молодих людей. У с. Грузьке Бишевського району у 16-річного юнака було вилучено 22 примірники листівок, ще 50 він встиг розповсюдити. В Ізюмському окрузі був заарештований колишній комсомолець І.Дубовий — автор «антирадянського» звернення⁴¹.

Багато молодих людей боролися з існуючою владою зі зброєю в руках у складі «банд». У лютому 1930 р. у с. Терповому Вовчанського району Харківського округу було ліквідовано збройну групу на чолі з 20-річним сином «куркуля», що складалася головним чином з молоді⁴². У тому ж місяці у Ніжинському окрузі «зграя бандитів (більшість куркульських синків)» напала на Кобижський райвідділ міліції, обеззброїла міліціонерів, звільнила 10 заарештованих та забрала зброю⁴³.

Про активну участь молоді у збройній боротьбі свідчать матеріали політкомісії з розгляду слідчих справ: значну частину осіб, засуджених до розстрілу, становили молоді люди. Так, Д.Никитюк (20 років) і В.Симолук (21 рік) з с. Сморсики на Житомирщині звинувачувалися в тому, що «брали активну участь у «волинці» проти колективізації у березні 1930 р., забили голову та члена колгоспу»⁴⁴. До вищої міри покарання було засуджено також 10 селян віком від 20 до 27 років у с. Тарасівка Зінківського району Полтавського округу, яким інкримінували вбивство активіста, знищення колгоспного майна через підпал. Такий же вирок отримали юнаки з Глухівського району, обвинувачені в тому, що «тероризували населення та організували вбивство сільських активістів»⁴⁵.

Насильницька колективізація і розкуркулення викликали невдоволення і протидію й у інших верств молоді. Найбільш небезпечними для правлячого режиму були антиколгоспні настрої серед армійської молоді. Крім численних висловлювань з осудом політики партійно-державного керівництва на селі, органи ГПУ відзначали і діяльність «куркульських» угруповань у частинах та підрозділах Червоної Армії. Так, у 43-му полку 15-ї дивізії було виявлено 2 таких угруповання, одне з яких у складі 4-х червоноармійців «ліквідовано шляхом арешту»⁴⁶. У 46-й дивізії група з 3-х червоноармійців вела «антирадянську агітацію». Їх розмови зводилися до організації селянських спілок. У 295-му полку 99-ї дивізії було виявлено групу з 10 червоноармійців, які в своєму колі вели бесіди про те, що селян пограбували, «вони залишилися голі й босі»⁴⁷.

Траплялися випадки відмови брати участь у каральних акціях. Так у м. Ладжині, отримавши наказ розігнати юрбу шаблями, «група червоноармійців заявила, що Радянська влада знову повторює 1905 рік»⁴⁸.

Були спроби чинити правлячому режиму й збройний опір. Наприклад, 3 червня 1930 р. четверо командирів відділень (усі родом з Хмельницького району на Вінниччині) покинули зі зброєю свою частину у м. Литино. Захоп-

лені зенацька переслідувачами, вони вимушені були здатися. На допитах червоноармійці заявили, що їх метою було *«піти зі зброєю в руках допомогти селянам позбутися грабунку Радвлади»*⁴⁹.

Антиколгоспний рух на селі не припинявся і у 1931 р. Як і раніше, помітну роль у ньому відігравала молодь. 7 липня, приміром, мав місце антиколгоспний виступ у найбільшому селі Могилів-Подільського району Озаринці, в якому взяло участь близько 700 чоловік, *«головним чином жінки та молодь»*⁵⁰.

Особливо загострилася ситуація на селі в зв'язку з проведенням хлібозаготівель. У Баштанському районі на цьому ґрунті було вбито голову Пісківської сільради. Групу, що здійснила цей акт, очолювали студент Харківського агрономічного інституту та секретар комсомольського осередку. В селах Баштанці та Пісках було розповсюджено листівки, в яких вони агітували проти хлібозаготівель та закликали населення до повстання *«за хліб, землю та волю»*. Одночасно, за повідомленням Великоолександрівського РПК, на території району діяла *«банда»*, до якої входили молоді селяни, головним чином діти розкуркулених⁵¹.

Судові органи продовжували виносити селянам смертні вироки за *«терористичну діяльність»*, *«контрреволюційну агітацію»*. Значна частина злочинців — молоді люди. Наприклад, братів Куликів Макара (20 років) та Федора (18 років) до вищої міри було засуджено за підпал колгоспної соломи, Гостаря Петра (23 роки) — за підпал клуні голови сільради, Оришка Івана (24 роки) — за підпал майна активіста. (Усім розстріл замінили на 10 років ув'язнення)⁵².

Опір політиці правлячого режиму мав місце і серед міської молоді. Як завжди, досить активними були юнаки та дівчата, що вчилися. У Вінниці в одній із шкіл було виявлено групу учнів, що провадили *«контрреволюційну роботу»*. У Шаргородському районі у ФЗО цукрового заводу також розкрили *«антирадянську групу»*, яка вела *«агітацію проти заходів радянської влади на селі, закликала до повстання»*⁵³. За повідомленням транспортного відділу ГПУ серед учнів залізничних ФЗУ у Дніпропетровську, Люботині та інших містах *«є ряд угруповань антирадянського характеру», «розповсюджуються листівки»*⁵⁴.

Отже, молодь не стояла осторонь масового антиколгоспного руху, який охопив УСРР у 1930–1931 рр. Навпаки, у багатьох випадках юнаки та дівчата брали у ньому найактивнішу участь. Чимало з них поплатилися за це свободою і навіть життям.

Насильницька колективізація і розкуркулення призвели до дезорганізації і деградації сільськогосподарського виробництва. Криза колгоспного ладу в УСРР позначилася на хлібозаготівлях 1932 р., які було зірвано. Партійно-державне керівництво вимагало від комсомолу спрямувати всі зусилля на боротьбу за виконання хлібозаготівельного плану. Проте хлібозаготівельна кампанія викликала незадоволення серед значної частини молоді. Навіть багато комсомольців розуміло, що виконати хлібозаготівельні плани неможливо. Центральний орган ЦК ЛКСМУ *«Комсомолец України»* інформував, що ряд комсомольських організацій Артемівського району *«правоопортуністично»*

поставився до хлібозаготівельної кампанії. В одному з найбільших сіл району Покрівці частина комсомольців проголосувала проти прийняття плану хлібозаготівель, мотивуючи тим, що вони нереальні. В Зінківському районі в ряді осередків також відчувалося «*опортуністичне зневір'я і відверте скиглення про нереальність плану*»⁵⁵.

У своїй постанові «Про участь комсомолу у виконанні плану хлібозаготівель» (23 вересня 1932 р.) ЦК ЛКСМУ визнав, що більшість комсомольських організацій села «*явно незадовільно*» працюють над його виконанням, а серед окремих комсомольців, і навіть осередків поширені «*відверто опортуністичні*» настрої⁵⁶. 30 жовтня 1932 р. ЦК ЛКСМУ прийняв ще одну постанову, в якій зазначив вкрай незадовільну роботу комсомольських організацій (передусім Харківської, Дніпропетровської і Донецької) по виконанню плану хлібозаготівель.

Особливо загострилася ситуація на селі після 30 жовтня, коли почала діяти надзвичайна хлібозаготівельна комісія на чолі з В.Молотовим. До здійснення надзвичайних драконівських заходів, запроваджених цим органом, залучався й комсомол. Однак багато молоді, зокрема комсомольців, виступали проти цього, не хотіли брати участь у грабунку селян. У документах керівних комсомольських органів та у комсомольській пресі наводилася значна кількість фактів, коли молоді люди говорили про нереальність хлібозаготівельних планів, чинили «*саботаж*» хлібозаготівлям.

Так, на зборах харківського комсомольського активу генеральний секретар ЦК ЛКСМУ С.Андрєєв звернув увагу на такі «*зрадницькі дії*»: «*Комсомольці осередку «Зірка Революції» Тростянецького р-ну намагалися зірвати виконання плану хлібозаготівель, підбурювали голову колгоспу, щоб він не виконував плану. У с. Ярємівка Вовчанського р-ну секретар осередку... всю увагу зосередив на боротьбі проти хлібозаготівель. Секретар осередку колгоспу ім. III Вирішального Хорольського району став на шлях розкладу осередку, організував групу комсомольців, які систематично виступали проти плану хлібозаготівель*»⁵⁷.

Канівський РК ЛКСМУ інформував, що в ряді осередків району їх секретарі і рядові комсомольці були «*першими організаторами саботажу*»⁵⁸. Секретар Чернігівського ОК ЛКСМУ писав С.Андрєєву, що в області є «*масові випадки відмови від участі у хлібозаготівлях, більша частина з них мотивує, що не хоче грабувати селян*»⁵⁹.

Майже щодня таврував «*зрадників*» та «*опортуністів*» ЦК ЛКСМУ. Зокрема, він так описував становище у Терпенівському районі Дніпропетровської області: «*Секретар райкому Логінов робить «науково-обгрунтований» висновок, що в районі хліба мало. Не дав згоду організувати комсомольців на організацію червоних валок ім. Жовтневих свят*» («Комсомолец України», 11 листопада 1932 р.). А у Харківській області деякі секретарі колгоспних осередків «*виступили в ролі куркульських агітаторів, галасували про нереальність планів*» («Комсомолец України», 27 листопада 1932 р.).

У газеті публікувалися «списки зрадників». Розповідалося про секретарів осередків та комсомольців Якимівського району на Дніпропетровщині, які «злигалися з класовим ворогом — куркулем і в унісон йому досі співають куркульську пісню про неможливість виконання плану хлібозаготівель» («Комсомолец України», 12 грудня 1932 р.).

І хоча у багатьох випадках тавро «зрадника» навішували лише за невиконання плану хлібозаготівель, безумовно, значна частина молоді була незгодна з антинародною хлібозаготівельною політикою правлячого режиму, намагалася чинити їй опір. Щоправда, він мав головним чином пасивний характер. Молоді люди висловлювалися про неможливість виконання хлібозаготівельного плану, відмовлялися від участі або мляво діяли під час хлібозаготівель. Так званий «саботаж» зводився до того, що молоді селяни намагалися допомогти залишити на селі хоча б мінімум хліба чи іншого їстівного.

Правлячий режим пояснював небажання комсомольців брати участь у його злочинах проти українського села засміченістю лав комсомолу України. Тому ЦК ЛКСМУ в постанові від 21 листопада 1933 р. прийняв рішення *«провести чистку ряду сільських комсомольських організацій, де особливо викрилося зрощення комсомольців із куркульством, петлюрівщиною, зрада окремих комсомольців, інтересів пролетарської держави та колгоспного руху... Чистка повинна звільнити комсомол від класовочужжих елементів, що розклалися, від тих, хто не бореться за виконання планів хлібозаготівель...»*⁶⁰.

Чистку намітили провести передусім у місцях, що особливо відставали у виконанні планів хлібозаготівель: Снігурівському і Фрунзівському районах Одеської області; Солоненському, Васильківському і Велико-Лепетихінському районах Дніпропетровської області, комсомольські організації яких *«явно сприяють саботажу, а ряд осередків КСМ навіть очолює куркульський саботаж»*. Такі звинувачення, висунуті під час чистки, могли призвести не тільки до виключення з лав ЛКСМУ, але й до арешту.

Наведемо лише декілька з численних фактів. У Велико-Лепетихінському районі перевірили 36 секретарів осередків, 22-х з них зняли з роботи, а 20-х ще й виключили з комсомолу з такими формулюваннями: І.Прокоф'єв, секретар осередку с. Н.Рогачин, — організував зрив хлібозаготівель, підривав колгоспне будівництво; О.Лещенко, член бюро осередку, секретар правління колгоспу, — організував саботаж хлібозаготівель⁶¹. У Снігурівському районі секретар осередку с. Баратовки Олейленко організував групу комсомольців, які боролися проти хлібозаготівель; з 17 комсомольців, що проходили чистку, 13 були виключені з комсомолу⁶². Найвищий відсоток виключених був у Васильківському районі: з 1600 комсомольців 607 *«вичистили»* з лав ЛКСМУ⁶³. Всього у 5 районах було виключено 1314 комсомольців (30,9%)⁶⁴.

Чистки, хоча у менших масштабах, проводилися й в інших областях. За постановою Київського ОК ЛКСМУ було вирішено провести чистку 12 осередків у 8 районах Київщини⁶⁵, а за постановою Харківського ОК ЛКСМУ —

3-х осередків с. Кам'яні Потоки Кременчуцького району⁶⁶. Крім того, сотні членів ЛКСМУ було виключено з його лав там, де чистка офіційно не проводилася. Наприклад, у деяких осередках Кобеляцького району Харківської області кількість виключених становила по 5–8 осіб⁶⁷.

Репресивні заходи не оминули й комсомольське керівництво середньої ланки. Так, за постановою Харківського ОК ЛКСМУ за «*дворушництво*», «*проведення куркульської лінії*» зняли та виключили з лав комсомолу секретаря Кобеляцькою РК Коробченко⁶⁸. Згідно з постановою ЦК ЛКСМУ «*за саботаж хлібозаготівель*» така ж доля спіткала секретаря Баштанського РК Одеської області Шапчинського (пізніше його було віддано під суд)⁶⁹. За 6 місяців до лютого 1933 р. було замінено 182 секретаря райкомів ЛКСМУ. Як зазначав генеральний секретар ЦК ЛКСМУ С. Андреев, багато з них «*опинилися в таборі наших ворогів і разом з ними іноді вели боротьбу під буржуазно-націоналістичними гаслами*»⁷⁰.

Більшовицька каральна машина працювала на всю потужність. Тисячі годолних селян, серед яких було багато молоді, навіть підлітків, засудили за сумнозвісною постановою від 7 серпня 1932 р. Тільки з 25 листопада по 31 грудня 1932 р. суди винесли 1113 смертних вироків⁷¹. На Україну насував-ся жахливий голодомор, жертвою якого стали сотні тисяч юнаків та дівчат.

Правлячий режим ставив перед молоддю завдання боротися з «*класовим ворогом*» у лавах комсомолу і навіть більшовицької партії. На листопадовому 1933 р. об'єднаному пленумі ЦК і ЦКК КП(б)У С. Андреев повідомив, що протягом року була здійснена «*велика робота по очищенню лав ЛКСМУ і керівних кадрів від класовочужих елементів*». Разом з тим він зауважив: «*Думати про те, що ми вже всіх класовочужих елементів вишибли з наших лав — це цілковито неправильно. Нам необхідно класову пильність комсомолу завжди і всюди тримати так, щоб кожен комсомолец... завжди і всюди допомагав партії запобігати діям класового ворога*»⁷².

Протягом року чистки провадилися не тільки в сільських, але й у міських осередках ЛКСМУ. Так, у Макіївці на заводі ім. М.Томського серед комсомольців було виявлено близько 100 осіб «*класововорожих елементів*», багато з яких належали до керівництва. Надзвичайно «*засміченими*» виявилися осередки Макіївських педагогічного та металургійного технікумів. А на шахті ім. Артема з комсомолу «*вичистили*» 27 куркулів⁷³.

Формулювання при виключенні з лав ЛКСМУ були різноманітними. Ось кілька фактів. 14 листопада 1933 р. Донецька контрольна комісія (КК) ЛКСМУ виключила О.Мукашева з комсомолу за такий антирадянський виступ: «*Затискують робітників та селян так, що якщо правду хто скаже, так його відразу до ГПУ*». 1 листопада 1933 р. Донецька КК виключила з лав ЛКСМУ Г.Глушенко за твердження, що наука безкласова і мости та блюмінги можна будувати і без ленінізму. Горлівський міський комітет ЛКСМУ виключив з комсомолу Н.Ренича за контрреволюційний виступ, що в СРСР є експлуатація і експлуатують комуністи⁷⁴.

Після червневого 1933 р. пленуму ЦК ЛКСМУ на перший план вийшла боротьба з *«українським буржуазним націоналізмом та націонал-ухильництвом»*. З трибуни пленуму пролунала критика М.Скрипника. Було визнано, що в лави комсомолу пролізли *«петлюрівські лазутчики»*, а серед студентства виявляються *«націоналістичні тенденції»*. В недостатній пильності звинуватили комсомольські осередки ВУАН і київської кінофабрики. Пленум закликав комсомольців бути пильними, виявляти *«ворогів, що хочуть отруїти отрутою націоналізму робітничу та колгоспну молодь»*⁷⁵.

У комсомолі почалися пошуки «націоналістів», в першу чергу у вузах, наукових та культурно-просвітницьких закладах. Зокрема, їх було знайдено в Інституті літературознавства ім. Т.Шевченка. У серпні 1933 р. ЦК ЛКСМУ прийняв постанову про виключення з лав спілки двох працівників цього закладу.

Боротьба з *«націоналізмом»* посилилася після згаданого листопадового 1933 р. об'єднаного пленуму ЦК і ЦКК КП(б)У, на якому було визнано, що *«в даний момент головною небезпекою є місцевий український націоналізм»*. Ця теза стала ключовою у роботі комсомолу республіки. Як зазначав генеральний секретар ЦК ЛКСМУ С.Андрєєв, *«націоналістичний ухил Скрипника»* проникнув і до комсомолу. Націоналісти *«пролізли до керівних спілкових органів, займали помітні ділянки, пов'язані з безпосередньою роботою комсомолу по вихованню комсомольців та молоді»*. Як підтвердження, говорилося про в керівництві видавництва *«Молодий більшовик»*, комсомольські газети та журнали⁷⁶.

У націоналістичних, контрреволюційних виступах було звинувачено викладача Харківського держуніверситету комсомольця Королівського, який використовував у своїх лекціях деякі положення М.Волобуєва. За *«націоналістичні»* висловлення про те, що партія проводить русифікаторську політику, з лав ЛКСМУ було виключено працівника Інститута історії партії Ляшенка⁷⁷.

У січні 1934 р., підбиваючи підсумки боротьби за «чистоту лав» ЛКСМУ, генеральний секретар її ЦК доповідав на XIII з'їзді КП(б)У, що за останні 15 місяців у республіці виключено з комсомолу як *«класовочужих, куркульсько-петлюрівських націоналістичних елементів»* 18638 осіб⁷⁸.

Молодь брала участь у пошуку *«ворогів», «націоналістів»* не тільки у своєму середовищі. Бюро ЦК ЛКСМУ закликало комсомольські організації *«активно допомагати партії у виявленні і нещадному вигнанні з усіх ділянок соціалістичного будівництва, культурного фронту, органів народної освіти і шкіл усіх буржуазно-націоналістичних, петлюрівських, шпигунських елементів»*⁷⁹.

Правлячий режим намагався залучити молодь і до чистки партійних організацій, що провадилася у 1933 р. у Київській, Донецькій, Одеській і Вінницькій областях. У постанові ЦК ЛКСМУ *«Про участь комсомольських організацій Ленінського р-ну (Київ) та Іллічівського (Одеса) в чистці партії»* (19 липня 1933 р.) вказувалось: *«Особливу увагу всіх організацій звернути на надання активної допомоги комісіям по чистці у викритті класововорожних, націоналістичних елементів, що прикривають свою контрреволюційну роботу партійними квитками»*⁸⁰.

Виконуючи ці настанови, молодь підключалася до «половання на відьом» тепер вже у лав КП(б)У. Характерний приклад: під час партчистки комсомольський осередок музейного містечка Києва «викрив ворожу зграю, що працювала в музях міста»⁸¹.

Тих комсомольців, які намагалися виступити на захист своїх старших товаришів, чекало виключення з лав ЛКСМУ. Так, Вапнярський РК ЛКСМУ виключив Г.Абрамова за те, що під час чистки партії він «захистив троцькіста — директора школи Криворучка, замість того, щоб викривати троцькіста — він став на його захист»⁸². Донецька КК виключила з ЛКСМУ Чернишова за організацію подання колективної заяви комісії по чистці проти виключення з лав партії секретаря партосередку⁸³.

Криза колгоспного ладу, що призвела до страшного голодомору 1932–1933 рр., та остаточне згорання українізації знайшли відгук у молодіжному середовищі. Значна частина молоді почала замислюватися над тим, куди вело країну сталінське керівництво, і які наслідки це мало для українського народу. Вони намагалися об'єднати свої зусилля для протидії згубній політиці правлячого більшовицького режиму. На цьому тлі знову зростає кількість викритих «контрреволюційних» угруповань молоді. Значна частина таких справ була сфабрикована, проте документи свідчать, що в УСРР дійсно існував і намагався налагодити діяльність цілий ряд молодіжних груп, члени яких усвідомлювали тяжку ситуацію в країні і шукали з неї вихід. Як правило, вони вбачали його у поверненні до засад часів непу: розпуску колгоспів, поновлення індивідуального селянського господарювання, введення вільної торгівлі тощо.

Зростання опозиційного руху серед молоді викликало посилення репресивних заходів проти неї з боку правлячого режиму. Якщо раніше члени «контрреволюційних» угруповань подекуди тільки виключалися з лав комсомолу, з вузу або технікуму, звільнялися з роботи, у гіршому випадку висилалися за межі республіки, то тепер їх чекало декілька років ув'язнення у виправно-трудових таборах у віддаленій місцевості.

Наприкінці 1933 р. органи ГПУ та комісія по чистці виявили цілу низку «троцькістських», «націоналістичних» та інших «контрреволюційних» молодіжних угруповань у Луганську (інститут народної освіти, машинобудівний інститут та технікум), Артемівську (редакція журналу «Літературний Донбас», друкарня, шахта ім. Т.Шевченка), Сталіно (хімічний інститут, будівельний технікум), Макіївці (завод ім. М.Томського), Красному Лучі («контрреволюційна повстанська» група).

У документах з цього приводу зазначалося: «Діяльність контрреволюційних націоналістів була поширена у середніх школах, робітфаках, технікумах». Програмними вимогами деяких з них були: «Відмова від диктатури пролетаріату, загальне виборче право, розпуск колгоспів і встановлення індивідуального господарювання...» тощо⁸⁴.

8 січня 1934 р. у зв'язку з розкриттям ворожих угруповань у Донбасі ЦК ЛКСМУ надіслав закритого листа секретарям обкомів, міськомів і райкомів

комсомолу, в якому вимагав «подальшого підвищення класової пильності, дальшої самої рішучої боротьби за виявлення і очищення лав комсомолу від комсоворожних, чужих, націоналістичних, розкладених елементів», «ще і ще раз посилити боротьбу з українськими націоналістами», допомагати партії до кінця їх розгромити. Ряду міських та районних комітетів спілки пропонувалося негайно виключити з лав комсомолу всіх тих, хто є «учасником контрреволюційних, правоопортуністичних й інших груп, примиренців і всіх тих, від кого пахне хоча б віддаленим душком контрреволюції, троцькізму, націоналізму і примиренства до них».

Зокрема, Луганському МК ЛКСМУ ставилося завдання провести чистку ДІНО, щоб «викрити всі класововорожні елементи не тільки в лавах комсомолу, але і в лавах студентства і викладачів»⁸⁵. Комсомольські керівники та активісти не забарилися з виконанням цих вказівок. Зі спілчанської організації вузу було виключено 87 юнаків та дівчат (19,2 % її складу)⁸⁶.

Згідно з інформацією керівних органів ЛКСМУ до осені 1934 р. у Харківському інституті електрифікації сільського господарства півтора року діяла «петлорівська контрреволюційна» група з 6 студентів. Її члени вважали, що радянської влади в СРСР фактично немає, а є партія, яка диктує свій курс. Все, про що говорив Й.Сталін на XVII з'їзді ВКП(б), — окомилування, нічого цього немає і не буде. На Україні нічого не будеться, а на українські гроші і хліб йде будівництво у Росії. Тому республіці необхідно вийти зі складу СРСР. Один із членів групи Олійник виступив серед студентів з «куркульською» теорією про необхідність звільнити колгоспи на 4–5 років від хлібопоставок для того, щоб вони зміцніли. Всі шестеро були політично грамотними, розуміли свої завдання і винними себе не визнали⁸⁷.

У Ровенецькому районі Донецької області органи ГПУ викрили і заарештували «антипартійне контрреволюційне» угруповання, що складалося головним чином з членів ЛКСМУ. Його створили у листопаді 1933 р. студенти Свердловського гірничого технікуму. Один з організаторів групи Архип Ковальов свідчив: «Коли я був студентом гірничого технікуму в 1933 році..., у мене зародилися сумніви в правильності політики партії, котрі згодом перейшли до переконань. В основі мої незгоди зводилися до такого: швидка перебудова сільського господарства, питання про темпи колективізації сільського господарства. Я вважав, що колективізація провадиться силоміць..., а від цього — голод селян і погане матеріальне забезпечення робітничого класу і його труднощі... Відсутність вільної торгівлі не дає можливості покращити матеріальний стан трудящих».

Група в першу чергу ставила завдання залучити на свій бік студентську і робітничу молодь, потім перенести роботу в середовище робітників і колгоспників. Крім того, розповсюджувалися «контрреволюційні листівки», у яких «дискредитувалися» рішення партійних з'їздів. Головними вимогами були: добитися зміни політики партії, розпустити колгоспи; створювати попередню базу, поступово впроваджувати в свідомість селян думку про перевагу колек-

тивного господарства. Ввести індивідуальне користування землею, оголосити вільну торгівлю, що повинно значною мірою покращити життя всіх трудящих. Тобто члени групи по суті виступали за повернення до непу і втілення в життя ленінського кооперативного плану, що на той час вважалося відвертою контрреволюцією. Крім діяльності на території Ровенецького району, група мала зв'язки з технікумами в містах Красний Луч, Шахти та Новочеркаськ⁸⁸.

9 квітня 1935 р. на засіданні бюро ЦК ЛКСМУ було повідомлено, що у Старо-Каранському зерновому технікумі на Донбасі викрито «контрреволюційно-терористичну» групу, яка ставила завдання боротьби проти радянської влади шляхом терористичних актів проти керівників партії та уряду⁸⁹. У лютому 1935 р. бюро Донецького обкому ЛКСМУ розглянуло питання про групу в Старо-Ігнатіївському агрономічному технікумі, що провадила постійну «антирадянську» і «шкідницьку» роботу серед студентів. Членів цієї групи Черненко, Котелло, Денисенка, Арамбалика, Узбека, Пофтьєєва вигнали з комсомолу та технікуму, а справу передали до органів НКВД⁹⁰.

10 січня 1935 р. заарештували 5-х молодих робітників (4 з них були комсомольцями) шахти ім. Артема у Горлівці. Вони нібито намагалися залучити до своїх лав молодь для боротьби проти рішень партії та уряду про підвищення видобутку вугілля, для підриву соціалістичних форм праці, закликали молодь до відмови працювати на шахті тощо⁹¹.

Не припинялися спроби опору політиці правлячого режиму на селі, особливо під час хлібозакупок. Як зазначалося у закритому листі ЦК ЛКСМУ, під час цієї кампанії восени 1934 р. знайшлися молоді люди і навіть комсомольці, які стали «рупором класового ворога».

Про численні факти «класововорожих» виступів проти хлібозакупок інформував, зокрема, Чернігівський ОК ЛКСМУ. На загальних зборах колгоспу «Червоний Маяк» Остерського району комсомольці Лудько і Одинцов виступили проти виконання завдання по хлібозакупках, мотивуючи тим, що колгосп сам залишиться без хліба. У колгоспі ім. Т.Шевченка Варвинського району його голова член ЛКСМУ Небрат всіляко «сприяв зриву хлібозакупки». У с. Каратуль Переяславського району комсомолец Овчаренко відмовився працювати з приводу хлібоздачі серед одноосібників і заявив: «Я заберу у нього хліб, а він буде голодувати»⁹². В своєму виступі на закритих зборах Харківського міського активу С.Андрєєв повідомив: «В одному селі, де комсомольці мали авторитет, коли колгоспники запропонували продати 400 центнерів хліба державі, то комсомольці виступили за 200 центнерів. Довелося проводити роботу, щоб примусити комсомольців організувати продаж хлібу державі як слід»⁹³.

Як повідомлялося у спеціальному зведенні ГПУ УСРР, тільки у грудні 1933 — січні 1934 рр. було викрито і ліквідовано (головним чином у колгоспах) 85 «контрреволюційних куркульських» угруповань і репресовано близько 400 осіб. Серед них було чимало юнаків та дівчат. Так, у колгоспі ім. XVI партз'їзду Вовчанського району Харківської області заарештували

групу з 7 осіб, до якої входили діти розкуркулених і яка нібито ставила за мету розвал колгоспу і знищення кінського поголів'я⁹⁴.

У 1936 р. у республіці відбулося декілька судів над членами так званих «контрреволюційних» молодіжних угруповань. Суд Військового трибуналу ХВО заслухав справу про контрреволюційну організацію у Харківському державному університеті і засудив студентів Олега Горбатенка та Юрія Орлова до 6-ти, а Євгена Тарасенка — до 4-х років ув'язнення⁹⁵.

Спецколегія Харківського обласного суду розглянула справу 18-ти членів молодіжної організації під назвою «Соціал-демократична партія України», яка діяла в Оболонському районі Харківської області наприкінці 1935 — на початку 1936 рр. При обшуках у них виявили «Програму організації СДПУ», друкарський шрифт, «контрреволюційні» брошури. Серед членів організації були учні, працівники районної газети, зав. клубом Тсоавіохіму та інші.

Один з її організаторів дев'ятнадцятирічний учень Іван Демиденко написав програму та інші матеріали «СДПУ». Вони містилися в декількох зошитах, які переписувалися і вивчалися членами групи. У програмі говорилося: *«Наша партія взяла все те, що збігається з вимогами трудящих... Ми вороги соціалізму на селі. Навпаки, ми за однаковий розподіл землі між селянами, за вільне господарство»*.

У матеріалах організації містився аналіз ситуації в країні і наслідків насильницької колективізації та голоду 1932–1933 рр. Робилися такі висновки: *«Селянин при вільному господарюванні до 1927–1928 рр. за 4–5 років, маючи землю в своїх руках, швидкими темпами розвивався. Якби так господарювали роки 10–20, то цілковито розбили б теорію більшовиків про «неможливість збільшення продуктивності сільського господарства при одноосібному господарюванні»; «Стахановський рух — спосіб щонайбільшого і найшвидшого закабалення трудящих, спосіб поштовху вперед до виконання цілі комуністів, тобто до рабовласницької системи господарювання»*.

Підкреслимо, що автором цих цілком слушних висновків був зовсім юний учень 9-го класу середньої школи с. Оболонь. Суд виніс вирок: *«Демиденка Івана Івановича — покарати позбавленням волі у віддалених виправно-трудо-вих таборах строком на 7 років»*. Було засуджено також ще 15 членів «СДПУ»: п'ятеро — на 6, шестеро — на 5, один — на 4 та троє — на 3 роки ув'язнення⁹⁶.

Спецколегія Донецького обласного суду ухвалила рішення ув'язнити у виправно-трудо-вих таборах у віддаленій місцевості строком від 8 до 4 років 11 членів «Інтернаціональної спілки життя і свободи». Організація під такою назвою охоплювала своєю діяльністю шахти «Пролетар», № 10-біс та № 4/2І Сталінського району і складалася головним чином з вісімнадцяти — дев'ятнадцятирічних юнаків. Вона зародилася влітку 1935 р., а організаційно оформилася у березні 1936. Було утворено керівний центр, вироблено програму та статут групи.

Членів організації обвинуватили у тому, що вони ставили своїм завданням повалення партійного і радянського керівництва, займалися залученням нових

людей із робітничої молоді, проводили контрреволюційну агітацію, дістали засоби для друку, випустили контрреволюційні листівки, хотіли розповсюдити їх до 1-го Травня у Сталіно та Макіївці. 30 квітня 1936 р. організацію було ліквідовано. У одного з членів групи Миколи Головіна вилучили 33 примірники листівок, план їх розклеювання у м. Сталіно, складений ним у *«контрреволюційному дусі»* опис 1-ї п'ятирічки. У іншого учасника організації Григорія Бутенка були виявлені тексти її програми та статуту, контрреволюційних листівок та історію існування радянської влади, яку він написав⁹⁷.

Та ж спецколегія розглянула і справу молодіжної *«контрреволюційної»* організації «Економічна спілка передової молоді», що мала своє ядро у м. Красний Луч та філії у Ростові і Ярославлі. Головним її завданням було створення *«партії нового типу»* для боротьби з ВКП(б) та радянською владою. *«Контрреволюційна»* діяльність організації спрямовувалася на залучення нових членів, створення друкарень, підготовку випусків *«контрреволюційної»* літератури. 18 членів «Економічної спілки передової молоді» було засуджено, у тому числі 8 з них — на 7 років позбавлення волі⁹⁸.

Керівні комсомольські органи постійно повідомляли про численні факти *«контрреволюційних»* висловлювань, *«антирадянської»* агітації та інших *«ворожих»* проявів. Внаслідок цього чимало членів ЛКСМУ було виключено з лав спілки, а то й заарештовано.

Так, на Єнакіївському заводі комсомолец Кривобоков проводив *«контрреволюційну»* агітацію серед робітників котельного цеху: *«Зайшли в глухий кут, ведуть робітників до голоду»*. В Уманському педтехнікумі студент 2-го курсу Чорний висловився перед товаришами по навчанню: *«Партійці не вміють працювати, вони кажуть, що хліб є, а на селі опухлі лежать... Коли б селяни згуртувалися та зробили повстання, може було б краще»*. Цю думку поділив студент Васенко і їх обох було виключено з технікуму⁹⁹. В Кременській школі Лучинського району Київської області вчитель історії, секретар комсомольського осередку на спілчанських зборах виступив з твердженням про неможливість побудови комунізму в СРСР. З ним погодилися учні — члени ЛКСМУ Типков і Малицький. У Ржищевському районі тієї ж області комсомолец Поляруш у промові на зборах сказав: *«Гасло товариша Сталіна — жити стало краще, жити стало веселіше — гасло хороше. Але скажіть — кому добре живеться, чи добре живеться в Ржищеві? Весело живеться у Москві нашим вождям»*¹⁰⁰.

Як *«контрреволюційна»* агітація класифікувалися вірші, анекдоти, частівки, малюнки тощо. У Київському механічному технікумі виявили студента Грушевського, який писав вірші з *«контрреволюційними»* випадками проти Й. Сталіна, П.Постишева та політики партії¹⁰¹. А у Донецькій області було виключено з ЛКСМУ слюсаря шахти «Червоний Профінтерн», який *«проводив контрреволюційну роботу в формі пісень, анекдотів»*. У Донецькому гірничому інституті та Старобільському ветеринарному технікумі *«контрреволюційна робота»* також зводилася до поширення анекдотів, пісень, частівок¹⁰².

Як ворожі прояви, що вели до виключення з ЛКСМУ, розглядалися і спроби виступити проти репресій на захист своїх товаришів. Наприклад, у Київській області під час опрацювання листа у зв'язку з вбивством С.Кірова були «*викриті*» та виключені з комсомолу: Слесарев (Мужиловецький колгосп) «*за те, що обурювався, чому за одного С.Кірова розстрілюють сотні людей*»; Гірченка, який захищав учасників «*зйнов'євської терорганізації*»; директора Потіївської школи Войтенка за замовчування «*націоналістичних проявів у школі та дворушництво*»¹⁰³.

Отже, незважаючи на могутні важелі, що застосовував правлячий тоталітарний режим для залучення на свій бік молодого покоління, значна його частина була незгодна з політикою воєнно-комуністичного штурму, намагалася чинити їй опір. Найбільшого поширення набули випадки, коли молоді люди висловлювалися проти заходів більшовицького режиму, насамперед на селі, відмовлялися брати в них участь. Водночас було й чимало прикладів відкритих виступів проти існуючої влади, навіть зі зброєю в руках.

Хоча в УСРР існували й намагалися налагодити свою діяльність серед різних верств молоді так звані «*контрреволюційні, антирадянські угруповання*», їх опір політиці правлячого режиму здебільшого мав стихійний характер. Щоб запобігти спробам його організувати, каральні органи фабрикували справи проти дійсних та потенційних ворогів існуючого ладу в молодіжному середовищі. У 1928–1936 рр. тисячі молодих людей стали жертвами репресивних заходів, що значно підірвало опір політиці правлячого режиму й остаточно закріпило перемогу в УСРР тоталітарного більшовицького ладу.

Примітки

¹ Центральний державний архів об'єднань України (далі — ЦДАГО України). — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 389. — Арк. 20.

² Там само. — Арк. 16.

³ Там само. — Спр. 296. — Арк. 46 зв.

⁴ Там само. — Спр. 374. — Арк. 26.

⁵ Там само. — Спр. 296. — Арк. 41 зв., 42.

⁶ Там само. — Спр. 468. — Арк. 4.

⁷ Там само. — Спр. 359. — Арк. 29.

⁸ Там само. — Спр. 296. — Арк. 42, 43.

⁹ Там само. — Спр. 373. — Арк. 4.

¹⁰ Там само. — Спр. 452. — Арк. 55.

¹¹ Там само. — Спр. 296. — Арк. 42.

¹² Там само. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3058. — Арк. 246, 266.

¹³ Там само. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 494. — Арк. 106 зв.

¹⁴ Плющ В. Боротьба за українську державу під советською владою. — Лондон, 1973. — С. 42, 43.

¹⁵ ЦДАГО України. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 359. — Арк. 25.

¹⁶ Там само. — Спр. 374. — Арк. 34.

- 17 Там само. — Спр. 366. — Арк. 2, 23.
- 18 Зірка. — 1928. — 19 грудня.
- 19 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3058. — Арк. 180, 181.
- 20 Там само. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 1369. — Арк. 85, 86.
- 21 Там само. — Спр. 332. — Арк. 292.
- 22 Там само. — Спр. 503. — Арк. 3.
- 23 Там само. — Спр. 359. — Арк. 21.
- 24 Там само. — Спр. 452. — Арк. 55.
- 25 Сталин И.В. О молодежи. — М., 1937. — С. 89, 90.
- 26 ЛКСМ України в рішеннях з'їздів та конференцій. — К., 1969. — С. 368.
- 27 ЦДАГО України. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 430. — Арк. 5.
- 28 Там само. — Спр. 469. — Арк. 58.
- 29 Там само. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 1385. — Арк. 68.
- 30 Там само. — Спр. 3184. — Арк. 62.
- 31 Там само. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 567. — Арк. 26, 68.
- 32 Там само. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3108. — Арк. 37.
- 33 Там само. — Спр. 3189. — Арк. 151.
- 34 Комсомолец України. — 1930. — 16 січня.
- 35 ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3184. — Арк. 9, 10.
- 36 Там само. — Арк. 148 зв.
- 37 Там само. — Спр. 3065. — Арк. 17, 18.
- 38 Підрахунки автора. ЦДАГО України. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 3198. — Арк. 21, 26, 40, 48, 57.
- 39 Там само. — Спр. 3066. — Арк. 11.
- 40 Там само. — Спр. 3198. — Арк. 60 зв.
- 41 Там само. — Арк. 53, 58, 59.
- 42 Там само. — Спр. 3189. — Арк. 135.
- 43 Там само. — Спр. 3201. — Арк. 1 зв.
- 44 Там само. — Спр. 4320. — Арк. 33.
- 45 Там само. — Арк. 43, 44, 48.
- 46 Там само. — Спр. 3194. — Арк. 18.
- 47 Там само. — Спр. 3189. — Арк. 111, 139.
- 48 Там само. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 567. — Арк. 32.
- 49 Там само. — Спр. 375. — Арк. 247.
- 50 Там само. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 4287. — Арк. 36.
- 51 Там само. — Арк. 61, 64.
- 52 Там само. — Спр. 4320. — Арк. 28.
- 53 Там само. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 797. — Арк. 28, 35.
- 54 Там само. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. . — Арк. 12, 13.
- 55 Комсомолец України. — 1932. — 16 серпня, 8 вересня.
- 56 ЦДАГО України. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 393. — Арк. 25, 26.
- 57 Комсомолец України. — 1932. — 11 грудня.
- 58 ЦДАГО України. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 818. — Арк. 117.
- 59 Там само. — Спр. 841. — Арк. 204.
- 60 Там само. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 5273. — Арк. 39.

- 61 Там само. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 813. — Арк. 27.
- 62 Там само. — Арк. 77.
- 63 Там само. — Спр. 668. — Арк. 8.
- 64 Там само. — Оп. 12. — Спр. 408. — Арк. 12.
- 65 Комсомолец України. — 1932. — 8 грудня.
- 66 ЦДАГО України. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 814. — Арк. 237.
- 67 Там само. — Спр. 841. — Арк. 22.
- 68 Комсомолец України. — 1932. — 27 грудня.
- 69 ЦДАГО України. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 814. — Арк. 319.
- 70 Там само. — Оп. 12. — Спр. 408. — Арк. 15.
- 71 Там само. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 5487. — Арк. 63, 90.
- 72 Там само. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 870. — Арк. 13.
- 73 Там само. — Спр. 923. — Арк. 10, 11, 14.
- 74 Там само. — Спр. 1053. — Арк. 55, 119, 126.
- 75 Там само. — Спр. 879. — Арк. 36.
- 76 Там само. — Спр. 1020. — Арк. 9.
- 77 Комсомолец України. — 1933. — 20 грудня.
- 78 ЦДАГО України. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 1020. — Арк. 9.
- 79 Там само. — Спр. 894. — Арк. 42.
- 80 Там само. — Арк. 76.
- 81 Там само. — Спр. 813. — Арк. 51.
- 82 Там само. — Спр. 1057. — Арк. 201.
- 83 Там само. — Спр. 1053. — Арк. 123.
- 84 Там само. — Спр. 99. — Арк. 54–56.
- 85 Там само. — Арк. 63–66.
- 86 Комсомолец України. — 1934. — 9 лютого.
- 87 ЦДАГО України. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 1114. — Арк. 12–13, 161–162.
- 88 Там само. — Оп. 12. — Спр. 828. — Арк. 1–3.
- 89 Там само. — Оп. 1. — Спр. 1139. — Арк. 44.
- 90 Там само. — Оп. 12. — Спр. 732. — Арк. 1.
- 91 Там само. — Оп. 1. — Спр. 1280. — Арк. 1–2.
- 92 Там само. — Спр. 1077. — Арк. 41.
- 93 Там само. — Спр. 1112. — Арк. 6.
- 94 Там само. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 6581. — Арк. 1, 7.
- 95 Там само. — Спр. 7002. — Арк. 63–64.
- 96 Там само. — Арк. 43–46, 57–58.
- 97 Там само. — Арк. 39–41, 60–61.
- 98 Там само. — Арк. 27–32.
- 99 Там само. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 1139. — Арк. 42, 44.
- 100 Там само. — Ф. 1. — Оп. 20. — Спр. 7007. — Арк. 4.
- 101 Там само. — Ф. 7. — Оп. 1. — Спр. 1114. — Арк. 10, 159.
- 102 Там само. — Спр. 1276. — Арк. 38, 41.
- 103 Там само. — Арк. 28–29.